

ПРО МІЖНАРОДНІ БІОЕТИКО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ БІОЕТИЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті аналізується стан застосування у глобальному масштабі десятків міжнародних біоетико-правових стандартів захисту прав людини, запроваджених міжнародними актами різного рівня, різної юридичної сили і сфери дії, та обґрунтовується необхідність їх консолідації, надання їм універсального і імперативного характеру, а також створення умов для однозначного та обов'язкового застосування уніфікованих міжнародних біоетико-правових стандартів усіма країнами світу.

Ключові слова: біоетика; міжнародне біоетичне право; міжнародні біоетико-правові стандарти захисту біоетичних прав людини.

Третякова В. Г. О международных биоэтико-правовых стандартах защиты биоэтических прав человека.

В статье анализируется состояние применения в глобальном масштабе десятков международных биоэтико-правовых стандартов защиты прав человека, введенных международными актами разного уровня, разной юридической силы и сферы действия, и обосновывается необходимость их консолидации, предоставление им универсального и императивного характера, а также создание условий для однозначного и обязательного применения унифицированных международных биоэтико-правовых стандартов защиты прав человека всеми странами мира.

Ключевые слова: биоэтика; международное биоэтическое право; международные биоэтико-правовые стандарты защиты биоэтических прав человека.

Tretiakova V. H. About International Bioethical Legal Standards for the Protection of the Bioethical Human Rights.

The article presents an analysis of the global dozen international bioethical legal standards for the protection of the bioethical human rights application imposed by the international acts of different levels, different validity and scope, and the necessity of their consolidation, providing them with universal and imperative force and to create the conditions for everyone of consolidated mandatory bioethical legal standards application by all countries.

Keywords: bioethics, international bioethical law, international bioethical legal standards for the protection of the bioethical human rights.

У сучасному світі захист прав людини є одним з основних завдань кожної демократичної, правової та соціальної держави й основною метою громадянського суспільства. Серед них саме біоетичні права людини розглядаються як пріоритетні та життєвизначальні для всієї світової спільноти.

Тому не випадково, що у конституціях усіх демократичних країн світу, прийнятих або оновлених після Другої світової війни, пріоритетне місце відведене тим міжнародним стандартам захисту прав людини, які сьогодні можна кваліфікувати як «біоетичні» та які зафіксовано в універсальних і спеціальних міжнародних правозахисних актах.

Таких міжнародно-правових актів налічують уже сьогодні кілька сотень. Саме ці акти містять міжнародно-правові стандарти, серед яких чимало і міжнародних біоетико-правових стандартів у сфері забезпечення та захисту прав людини. Слушним, але дещо обмеженим вбачається погляд Дікмана С. щодо визначення «міжнародних стандартів у галузі прав людини», який в якості таких розуміє «міжнародно-правові норми, що закріплюють і розвивають принципи прав людини» [1, с. 3–7].

Більш вдалою, на наш погляд, є позиція Ягофарова С. М., який значно ширше розглядає поняття «міжнародного стандарту прав людини», вважаючи, що воно охоплює своїм змістом загальновизнані норми і принципи міжнародного права, рекомендації, що містять міжнародні договори [2, с. 5–11]. Однак вбачається некоректним в ролі міжнародно-правового стандарту, як це пропонує згаданий вчений, розглядати й самі «численні міжнародні документи рекомендаційного характеру, які розроблені для ефективної реалізації вищевказаних норм і принципів, а також передовий досвід зарубіжних країн з формування нових інститутів

кримінально-процесуального права, поява яких стала результатом реального втілення в життя положень міжнародного права або, навпаки, слугувало основою для формування нових міжнародних стандартів».

Вважаємо, що такого роду документи та досвід, а саме: міжнародні договори з прав людини, міжнародні документи рекомендаційного характеру, які розроблені для ефективної реалізації вищевказаних норм і принципів; передовий досвід зарубіжних країн з формування нових інститутів у сфері забезпечення, гарантування та захисту, включаючи судовий, прав та свобод людини, поява яких стала результатом реального втілення в життя положень міжнародного права, або, навпаки, слугувала основою для формування нових міжнародно-правових стандартів у галузі прав людини, та правовий досвід, до яких апелює С. М. Ягофаров, є джерелами міжнародного права і у даному випадку їх доцільно кваліфікувати як «міжнародно-правові джерела міжнародних стандартів у галузі прав людини».

Зайчук О. В. та Оніщенко Н. М. у якості міжнародно-правових стандартів розглядають основні права людини [3].

Рабінович П. визначає регіональні міжнародні (європейські) стандарти прав людини як «зафіксовані у юридичних актах та документах європейських міжнародних організацій принципи й норми стосовно прав і свобод людини, призначені слугувати орієнтирами для відповідної внутрішньодержавної юридичної практики» [4, с. 114–131].

Поділяючи певним чином позиції згаданих авторів у частині визнання в якості таких стандартів, запропоновані Дікманом С. міжнародно-правові норми, що закріплюють і розвивають принципи прав людини; поняття, запроваджене Рабіновичем П. в частині введення до складу таких стандартів загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права, а також Ягофаровим С. М. – положень міжнародних актів рекомендаційного характеру, а також позицію Зайчука О. В. та Оніщенко Н. М., які в якості «міжнародно-правових стандартів» розглядають і безпосередньо проголошені міжнародними договорами основні права людини, пропонуємо авторську дефініцію для «міжнародно-правових стандартів».

Пропонуємо в якості «міжнародно-правових стандартів» розглядати «проголошені чи встановлені універсальними та спеціальними міжнародно-правовими актами: права та свободи людини; принципи забезпечення та захисту прав та свобод людини; норми, що закріплюють і розвивають принципи прав людини; норми, які встановлюють права та свободи людини й гарантії цих прав, а, крім того, правові механізми їх забезпечення та захисту; вимоги та рекомендації, що зорієнтовані на забезпечення і захист прав людини, а також спрямовані на встановлення системи гарантій та надання гарантій щодо забезпечення і захисту прав людини; система відповідальності та санкції, передбачені за порушення, недотримання, незабезпечення прав людини».

Тоді «міжнародними біоетико-правовими стандартами» доцільно вважати «проголошені чи встановлені універсальними та спеціальними міжнародно-правовими актами: біоетичні права та свободи людини, а саме: право на життя і здоров'я людини; право на генетичну, фізичну та психічну цілісність людини; право на повагу до її особистої автономії та гідності, включаючи повагу до тіла людини та його частин як за життя людини, так і після її смерті; право на якісне органічне середовище та природне оточення; принципи забезпечення та захисту біоетичних прав та свобод людини; норми, що закріплюють і розвивають принципи біоетичних прав людини; норми, які встановлюють біоетичних права та свободи людини й гарантії цих прав, а, крім того, правові механізми забезпечення та захисту біоетичних прав та свобод; вимоги та рекомендації, що зорієнтовані на забезпечення і захист біоетичних прав людини, а також спрямовані на встановлення системи гарантій та надання гарантій щодо забезпечення і захисту біоетичних прав людини; система відповідальності та санкції, передбачені за порушення, недотримання, незабезпечення біоетичних прав людини».

У міжнародних біоетико-правових стандартах прав і свобод людини можна виділити такі, притаманні їм усім функції:

1) введення переліку біоетичних прав і свобод людини, які в обов'язковому порядку повинні бути визнані державами-учасниками того чи іншого міжнародного біоетико-правового договору, зокрема, права на життя; права на фізичну цілісність людини; права на психічну цілісність людини; права людини на повагу до її гідності та особистої автономії тощо;

2) розкриття змісту прав і свобод, які повинні бути імplementовані у конституції і закони держав-учасників того чи іншого міжнародного біоетико-правового договору. Так, Загальна декларація про геном людини та права людини від 11 листопада 1997 року, прийнята під егідою ЮНЕСКО, зазначаючи, що геном людини лежить в основі початкової спільності всіх

представників людського роду і знаменує собою надбання людства, крім того, що визначає, які права людини мають увійти до переліку біоетичних, у зв'язку із проведенням наукових досліджень генома, розкриває зміст у даному контексті права на повагу до гідності людини і до її генома. У Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, крім встановлення переліку прав дитини, розкривається і зміст цих прав. Зокрема, пояснюючи зміст «права на збереження індивідуальності дитини», нормотворець апелює до права дитини на громадянство, ім'я та сімейні зв'язки;

3) встановлює зобов'язання кожної держави – учасниці відповідного міжнародного біоетико-правового договору в частині забезпечення правових умов та засобів для реалізації на території своїх країн проголошуваних міжнародним біоетико-правовим договором біоетичних прав і свобод. Наприклад, країни, що підписали 29.01.2000 Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття, як універсальний міжнародний біоетико-правовий акт, взяли на себе зобов'язання запровадити на території своїх країн закони про біобезпеку у зв'язку з обігом ГМО.

Міжнародні біоетичні стандарти можуть бути викладені у міжнародно-правових актах різної форми, зокрема, у деклараціях, міжнародних договорах (пактах і конвенціях), резолюціях міжнародних організацій, у протоколах до конвенцій, можуть бути й у формі керівних принципів.

Міжнародні біоетичні стандарти поділяються на універсальні, тобто визнані в усьому світі (як правило, це нормативні акти, прийняті ООН), і регіональні, дія яких поширюється на певний регіон, зазвичай на території будь-якого міждержавного об'єднання (Рада Європи, Європейський Союз, СНД та ін.). Якщо універсальні міжнародні біоетичні стандарти частіше носять рекомендаційний характер та допускають альтернативні варіанти рішення біоетичних проблем, регіональні та міжрегіональні біоетичні стандарти, як правило, є більш конкретними, особливо, коли представляють приписи міжнародних інтегративних організацій, якими, наприклад, є Європейський Союз або Рада Європи. Такі стандарти передбачають більш сувору відповідальність у рамках міждержавного об'єднання для держав – порушників цих стандартів. До таких спеціальних регіональних міжнародних біоетико-правових актів можна віднести, наприклад, Конвенцію про права людини та біомедицину, прийняту Радою Європи в 1997 р. (вступила у силу в 1999 р.), та Додаткові протоколи до неї.

Натомість універсальні міжнародні біоетичні пакти та конвенції як форми міжнародно-правових актів, що носять загальнообов'язковий характер для всіх держав, що їх ратифікували або до них приєдналися на сьогодні, становлять основу міжнародної системи захисту біоетичних прав людини. І саме на основі зазначених документів, що носять договірний характер і містять основні міжнародні біоетико-правові стандарти захисту біоетичних прав людини, створюються спеціалізовані міжнародні органи для контролю за дотриманням умов відповідних біоетико-правових угод. Наприклад, у форматі ООН функціонують конвенційні органи з прав людини, у тому числі з захисту біоетичних прав людини.

Таким чином, слід зазначити, що на сьогодні у міжнародному біоетичному праві накопичилось десять міжнародних біоетико-правових актів різного рівня, різної юридичної сили і сфери дії, які регламентують різні аспекти біоетичної життєдіяльності суспільства. Усі вони мають або повністю входити до національного законодавства країн-учасниць відповідних міжнародно-правових договорів, або їх рекомендовано враховувати при формуванні відповідних актів національного законодавства як стандарти рекомендаційного характеру.

У той же час можна назвати тільки кілька міжнародно-правових актів, положення яких, принаймні номінально, увійшли в якості міжнародно-правових біоетичних стандартів до національного законодавства більшості країн світу. Інші, фактично, перебувають поза увагою законодавців майже усіх країн світу, навіть тих, які декларують себе в якості носіїв розвиненої демократії.

Непокоїть той факт, що саме країни розвиненої демократії легалізують евтаназію, яка перетворюється у справжній «освячений» законодавством «суїцидальний» бізнес у ряді країн світу. Аналогічна ситуація із питанням щодо трансплантації органів людини; із легалізацією вживання навіть легких наркотичних засобів; стосовно використання живих ембріонів для отримання стовбурових клітин; введенням у широкий обіг продукції з ГМО, недостатньо медично перевіреної щодо наслідків впливу на подальшу генетичну цілісність людини та інших біологічних об'єктів, при цьому переважно на території тих країн, які, наприклад, як Україна, від голоду не потерпають, а це означає, що населення таких країн стає заручником широкомасштабного антибіоетичного експерименту і «жертвою» «генетичного» мільярдного бізнесу.

Чимало глобальних біоетичних проблем так і залишається поза увагою нормотворців з міжнародних організацій та законодавців більшої частини країн світу. Наявність же значної кількості міжнародних біоетико-правових актів, що містять величезну кількість міжнародних біоетико-правових стандартів захисту біоетичних прав людини, а також той факт, що більшість із цих стандартів носять рекомендаційний характер (наприклад, міжнародні біоетико-правові стандарти захисту біоетичних прав людини, що містяться у деклараціях та резолюціях), не спонукає навіть ті країни, які є членами чи учасниками міжнародних організацій чи інституцій, під егідою яких були зазначені документи прийняті, виконувати викладені в них міжнародні біоетико-правові стандарти.

Крім того, саме у сфері біоетики далеко не завжди виконуються або належним чином не виконуються багатьма країнами навіть обов'язкові для них міжнародні біоетико-правові стандарти захисту біоетичних прав людини.

До того ж існують значні розбіжності та правові колізії у сфері регулювання біоетичних правовідносин в національних законодавствах різних країн. Зазначена ситуація не тільки ускладнює процес користування такими нормами, а й суттєво погіршує якість будь-якого національного біоетичного законодавства, його норм, знижує ефективність його застосування на практиці, мінімізує його біоетико-правозахисну функцію навіть в розвинених демократичних країнах. І це у той час, як саме у конституціях демократичних країн біоетичні права людини – на життя, здоров'я, гідність, особисту автономію, проголошуються у якості пріоритетних прав, щодо яких держава гарантує свою пріоритетну увагу, підтримку і бере на себе відповідальність щодо їх забезпечення та захисту.

Зважаючи на те, що усі міжнародні біоетичні принципи та стандарти містяться, як ми переконалися, в численних міжнародних актах, а національне біоетичне законодавство різних країн має суттєві відмінності одне від одного, а також містить «прогалини» щодо врегулювання окремих біоетичних питань, найбільш оптимальним заходом, на наш погляд, могла б бути розробка єдиного уніфікованого міжнародного Біоетичного кодексу ООН, модельних регіональних та модельних міжрегіональних кодексів, наприклад, модельного Біоетичного кодексу Ради Європи та модельного Біоетичного кодексу МПА СНД, а також на їх основі – національних Біоетичних кодексів, у тому числі Біоетичного кодексу України.

Треба через засоби глобальної біоетичної інфраструктури проводити роз'яснювальну роботу щодо відповідальності нинішніх поколінь перед майбутніми поколіннями і про важливість з огляду на зазначене перетворення міжнародних біоетичних стандартів на невід'ємні моральні і правові норми і правила життєдіяльності суспільства..

Крім того, на нашу думку, має бути сформовано міжнародно-правову систему нагляду і контролю за запровадженням і виконанням усіх міжнародних біоетико-правових стандартів на території усіх країн світу.

Для її функціонування слід створити глобальну моніторингову біоетико-правову мережу, де через відповідні загальносвітові, регіональні та міжрегіональні органи нагляду та контролю будуть здійснюватись постійні спостереження за імплементацією міжнародних біоетико-правових стандартів у національні правові системи та системи внутрішнього біоетичного законодавства та їх неухильним виконанням.

Список використаних джерел:

1. Дикман С. С. Каталог прав человека: Курс лекций / С. С. Дикман. – М : ИПиГО МГУЭСИ. – 2010. – С. 3–7.
2. Ягофаров С. М. Международные стандарты по правам человека в сфере российского уголовного судопроизводства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / С. М. Ягофаров. – Оренбург, 2005. – 19 с.
3. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
4. Рабінович П. Європейські стандарти прав людини: онтологічні, гносеологічні та праксеологічні аспекти / П. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – С. 114–131.

** Третякова Вікторія Григорівна – кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України.*